

KIÁLLÍTÁS

„ISTEN DICSŐSÉGÉRE ÁLLÍTTATTA...”

Egy bácskai falu szabadtéri szakrális emlékei

Egy falu népének vallási hagyományai és emlékei nem vizsgálhatók annak a történelmi kornak az ismerete nélkül, amelyben az adott település vallásosságára jellemző sajátosságok létrejöttek. Fontos tehát a telepítés történetét és a település történelmét is ismernünk, hogy vallási hagyományainak eredetét és életét bemutathassuk. S hogy egy közösséget, jelen esetben Bácskertet (Kupuszinát) jobban megismerhessük és megismertethessük, rendkívül fontos ezekről a bácskertesiek identitását őrző szabadtéri egyházi emlékművekről is szólni. A vallási tényezőnek mindvégig hangsúlyos szerepe volt Bácskertes arculatának és szellemiségének alakításában az újratelepítés óta eltelt két és fél évszázad alatt, amennyit immár új hazájában megélt ez a homogénné lett közösség. A lakosság ősi, római katolikus keresztény hitében állhatatosan megingathatatlan maradt, ezért az ott élők vallási néphagyományainak vizsgálata nélkül nem is ismerhetnénk meg igazából ezt a nyugat-bácskai palóc nyelvjárászigetet, ezt a hagyományőrző Duna menti magyart falut.

A falu helyén, illetve megközelítőleg azon a helyen a középkorban egy Hetes (a régi térképeken váltakozva Hetes, Kishetes, Nagyhetes, Gyűrűhetes néven is szereplő) nevű keresztény település állhatott, melynek a török kort megelőző idők előírásai szerint bizonyára római katolikus temploma is volt. A török uralom végére elnéptelenedett település újraélesztését, adófizető lakosokkal való betelepítését a keresztény hadak győzelme után a bécsi Udvari Magyar Kamara rendelte el. Az immár Kupuszina néven említett lokáció újratelepítését elrendelő okiratot 1751. május 14-én Zomborban írta alá Redl de Rothenhausen telepítési megbízott. Tehát ez a nap Kupuszina, későbbi nevén Bácskertes születésnapja. Az akkori ország északiabb területeiről érkező új, kimondottan római katolikus lakosság egyházi ellátását a kezdeti években a szomszédos Apatin plébániájára bízták, s 1751-ben már ott keresztelték s anyakönyvezték a kupuszinaikat, ott esküdtek is a falubeliek ősei. A falu neve 1904-ben változott Bácskertesre, és 1941–1944 között volt ismét Bácskertes.

Az első templom 1754-ben épült fel feltehetően a mai plébániaépület melletti területen (a mai Zombori út bal oldalán levő házak helyén). Ennek feltételezett oltárképe a mai sekrestyében található Szent Kereszt-ábrázolás. Ez a templom és környéke jelentette az első szakrális teret, megszentelt helyet az új faluban, és a környéke is az volt, hiszen akkor még a temetkezés a

településen belül, a templom közvetlen közelében történt. S temetkezni is csak megszentelt, felszentelt helyre volt lehetséges az egyházi előírások szerint.

A falu keresztény vallási életének újjáélesztésében rendkívül fontos szerepük volt a szabad térben is jól látható vallási épületeknek, szakrális objektumoknak, s a körülöttük kialakult szakrális térnek. Ez az előbb említett hely, lokáció mintha máig megőrizte volna egykori központi helyét a településen, ugyanis itt ma is állnak szabadtéri fészületek, szobrok, kápolnák.

A növekvő lakosságú faluban a régi templom csakhamar kicsinynek bizonyult, állaga is megromlott, ezért újat építettek Szent Anna tiszteletére 1808 és 1813 között, elég közel a régi templom helyéhez. Később mellette épült fel a katolikus felekezeti iskola. A mai kupuszinaí templom messzire hirdeti, hogy itt keresztény vallású lakosság él, s a templomot övező megszentelt térben számtalan szabadtéri egyházi emlékmű is jelzi, hogy Kupuszina lakossága római katolikus vallású, valamint a kereszt- és szoborfelajánlások (dedikációk) szövege a kupuszinaiak magyar anyanyelvéről is hírt adnak.

A szabadtéri szakrális emlékek közül legtöbb a kereszt, ám mégsem közöttük kell keresnünk a mai legrégebbit, Nepomuki Szent János 1833-ban felállított szobrát. De a helyi plébániahivatal adatai és helybeli idősebb polgárok emlékezete szerint szabadtéri, fából ácsolt fészületek állottak már a faluban a XIX. század elején is, melyeknek helyén jobbára ma is áll immár időtálló anyagból készült fészület, jelezve így a megszentelt tér folytonosságát, csak épp a hajdani alapítók neve homályosult el sajnálatosan. A mai keresztnek közül csak egynek, a Nagy utca (mai nevén Apatini út) és a Száraz sor (mai nevén Rövid utca) sarkán álló keresztnek a felirata jelzi, hogy ezen a helyen korábban egy fakereszt volt: „Alapította / Szlámecka József. / Kőből újra építtette / Domorád Imre / és neje / Pópé Rozália / 1911. / Isten dicsőségére.”

A keresztnek mellett nem kevés a szobrok száma sem a faluban. Leginkább Szüzanya-ábrázolásokról van szó, illetve akár a legtöbb bácskai katolikus magyar faluban, Szentháromság-, valamint Szent Flórián-szobor áll az utcákon. Van Jézus Szíve- és Mária Szíve-szobor is a templom előtt, valamint a lourdes-i jelenésre emlékeztető szoborkettős. Érdemes megjegyezni, hogy az egyetlen délvidéki szabadtéri Szent Vendel-emlékmű is Bácskerteszen található. A Kálvária is jelen van Bácskerteszen.

Szép délvidéki hagyomány volt a házak oromzatának szellőzőnyílásai közé épített fülkébe állítani egy-egy szakrális ábrázolást, mintegy a ház védelmét kieszközlendő, avagy az ábrázolt szent tiszteletét hirdetendő. Ilyen szakrális oromzatformák is vannak még a faluban, amelyekben leginkább kis Jézus Szíve-szobrocška, Mária-szobor, illetve más szakrális témájú kompozíció található, s ezek között is van egy Szent Vendel-szobrocška. A jószágtartó gazdák patrónusa kultuszának délvidéki lecsapódásairól adnak hírt ezek a bácskerteszi

Vendel-ábrázolások. Az egyházi emlékműveket általában a faluba vezető utak mentén, a falu bejáratánál, utcák kereszteződésénél vagy a saját házuk, a saját földbirtokuk előtt állították fel a régi bácskertesiek. Az emeltetés történhetett fogadalomból, hálából, vallásos buzgalomból, Isten dicsőítésének hirdetése céljából stb. Van (volt) a faluban tragikus haláleset emlékére állított emlékmű is (Szent János szobra az Ady Endre utca, vagyis a Budzsák végén, de ez az emlékmű eredeti helyéről, sajnos, elkerült, szegényítve így az ott kialakult szakrális teret és faluképet). Más fogadalmi emlékművek is vannak a faluban, de a szándékot sohasem jelöli a dedikáció szövege, hanem csak a szájhagyomány őrzi.

A felajánlások, dedikációk sztereotip szövegűek, szinte azonosak: *Isten dicsőségére emeltette, állíttatta . . . kezdetűek.* Ilyen szöveg található a szobrok talapzatán is, kivéve egy Mária-szobrot, valamint a Szent Vendel-szobor felirátját: „Szent Vendel! / Szent szemed rólunk ne vedd el! / Könyörgésünket fogadd el, / Kérd az Istent, hogy tartsa meg karjainkat, / Bár esztelen, de büntelen barmainkat.”

A szabadtéri szakrális emlékműveket Kupuszinán általában bekerítették, előbb lécz-, majd kovácsoltvas-kerítéssel, hogy az utcákon naponta a legelőre hajtott disznó- és tehéncsorda meg a libák nagy serege kárt ne tehessen az emlékműben és környékén. A kerítésen belül élő virágot ültettek az állítatók, s azt gondozták is. A fészületeket ma is karbantartják, nagypénteken, húsvétkor és mindenszentek ünnepén virágozzák, gyertyát gyűjtanak a tövükben; karácsonykor fenyőgally is kerül már a keresztek alá. Újabbán ízléstelen műanyag koszorút is tesznek ezekre az emlékművekre. Az emlékművek (keresztek és szobrok) mind festettek, festésük a helyiek kedvelt színhasználatának megfelelő. A 2001-ben megtartott falujubileum alkalmából szinte minden emlékművet újrafestettek egy helyi szobafestővel. Ha az állítató egyenes ági leszármazottai még élnek, akkor ők rendezik az emlékmű környékét, ha pedig már elhaltak, akkor a kereszt vagy szobor közelében levő házakban lakó hitbuzgó asszonyok vagy az emeltető házában lakó új család tagjai vállalják a virágoskert gondozását és a karbantartást.

A faluban található és a határbeli képoszlopokat, kerítésfülkéket a kupuszinaiak kápolnáknak nevezik, régies neve káplonka volt, s bennük rámászott szentkép (olajnyomat) jelezte valamely szent helyi tiszteletét. Bár ezeknek az állítatóját még tudja a falu, az építményeket felelőtlen, garázda egyének a II. világháborút követő időben vandál módon kifosztották, így azok most üresen, gazdátlanul állnak, bár volt eset az 1990-es években határbeli fészület korpuszának megújítására is, 2001-ben pedig az egyik belterületi keresztet cserélték újra a megrongálódott korpuszra.

Az újratelepítésének 250. évfordulóját ünneplő Bácskertes pedig 2001. május 14-én e napot jubileumi emlékkereszt állításával tette feledhetetlenné, s 1946 óta – ötvenöt év elteltével – ismét új keresztet szenteltek fel a faluban. A hagyomány tehát él, a társadalom zivataros időit is átvészeli, s a bácskertes magyaraknak a vallásuk és anyanyelvük iránti szeretetét és hűségét tudatosan őrzi.

Zenta–Szabadka, 2004. augusztus 9–31.

SILLING István

FIGURÁK

Benes József újabb munkáiról

Ahányszor Benes József munkáit nézem, annyszor jutnak irodalmi példák az eszembe. Legújabban két könyv emléke idéződik fel bennem, az egyik Céline munkája, az *Utazás az éjszaka mélyére* című regény, a másik a Dél-Afrikában született, s Nobel-díjas Coetzee nálunk még kevésbé ismert vagy inkább kevésbé emlegetett regénye, a *Michael K. élete és kora* című regény. Az egyik regény azt írta le, s jelezte, hogy mit tett, s még inkább, hogy mit fog tenni a huszadik század az emberrel, a másik pedig, a század zárásaként, azt mondta el, hogy mindazok után, amit ez a század az emberrel szemben elkövetett, mi maradt, még mindig mi maradt az emberből.

Benes festészete is arról beszél, hogy mi történt a huszadik században az emberrel, s mindazok után, ami megtörtént, mi maradt még mindig az emberből. Az eredőket ismerjük: a második világháború után a vajdasági magyarok pusztítása, összekapcsolt szájak, agyonlőtt emberek, a Tisza-part homokjából előbukkanó holttestek. Később a Tisza környékének pusztulása, ahogyan Tolnai Ottó írta, a Benes képein feltűnő holdbéli táj „egy konkrét partszegély (Kanizsa–Adorján–Zenta) ismérveit viselte magán. Néhány év múlva a Tisza Kanizsa és Zenta között tényleg meghalt. A rákok elhagyták a medret (elindultak ama sivatag közepe felé), a halak felugráltak a vízből, és a levegőben szétdurrantak, explodáltak. Az akkori újságcikkek szóról szóra a benesi kis apokalipszist ecsetelik”. Aztán jöttek a Pannon-alföldről festett képek, a fóliásátrak vázai, az újabb bilincsek, bugyrok, tömegsírok, a különböző eredővel bíró szomorú látomások egymásba olvadva-mosódva. Benes képein mindig ott volt a táj, s ott volt az ember. Aztán jöttek a *csak* tájképek. Tájképek, ha a huszadik század végén még lehet tájképet festeni. Meglehet, Benes már nem is tájat festett, csak színezte a világot. Aztán csak a tájképes képek után jöttek a *csak* figurás képek. Frank János volt az első, aki Benes képein felfigyelt a gólemszerű figurára. „Ez az idol megjelenésében is ezerfajta, hol szigorúan